

اقتصاد مقاومتی؛ رمز شکست تحریم‌ها

وحید پورشهابی، کارشناس ارشد مهندسی صنایع (گرایش مدیریت سیستم و بهره‌وری)

Pourshahabi.vahid@gmail.com

چکیده

در شرایطی که اقتصاد کشور در مسیر رشد و توسعه قرار گرفته و هر ساله بر حجم مبادلات و تجارت خارجی کشور افزوده می‌شود، اعمال تحریم‌های گوناگون بین‌المللی از سوی برخی از قدرت‌های جهانی با هدف افزایش فشار به جمهوری اسلامی ایران موجب ایجاد مشکلاتی در اقتصاد کشور شده است. در مقابل این مشکلات مفهوم «اقتصاد مقاومتی» به عنوان یک اقتصاد پویا و توانمند که زمینه‌های توسعه جامعه را فراهم کرده و بر دارایی‌ها، منابع و سرمایه‌های ملی تأکید دارد بیان شده است.

در این مقاله مفهوم اقتصاد مقاومتی و هدف از اجرای اقتصاد مقاومتی بیان شده است. همچنین اقتصاد مقاومتی به عنوان راه حل مقابله با تحریم اقتصادی معرفی شده و مفهوم اقتصاد مقاومتی در مقایسه با مفاهیم استقلال و خودکفایی مطرح شده است. در ادامه، پس از بیان چند اصل برای سیاست‌های اقتصادی، پنج اصل اقتصاد مقاومتی توضیح داده شده است. در انتهای این مقاله نقاط اصلی ضعف اقتصاد کشور بیان شده و راهکارهای اجرای سیاست‌های مقاومتی مطرح شده است.

واژگان کلیدی: اقتصاد مقاومتی، تحریم، اقتصاد پایدار، مقابله با تحریم.

مقدمه

دوره‌های بحران، رکود، رونق و ثبات اقتصادی متأثر از عوامل محیطی (داخلی-خارجی) همچون عوامل سیاسی، قانونی، ساختار اقتصادی، تکنولوژیکی، فرهنگی، اجتماعی و زیست محیطی در بسیاری از اقتصادهای دنیا تجربه شده است. طول مدت این سیکل‌های اقتصادی بسته به میزان عمق عامل تأثیرگذار و همچنین ارائه راه‌حل‌های ماندگاری یا برون رفت از آن متفاوت و بدیهی است که نقش محوری در ارائه راه‌حل‌های کارشناسی و برنامه‌های عملیاتی را دولت‌ها بر عهده خواهند داشت (میرمعینی، ۱۳۹۱، ۲۷).

مسایل و مشکلات امروزی اقتصاد کشور را می‌توان به طور خلاصه شامل این موارد دانست: وابستگی به نفت، پایین بودن ضریب مشارکت واقعی مردم در اقتصاد و دولت زدگی آزار دهنده اقتصاد، اعتماد بیمارگونه به دخالت دادن دولت در همه امور اقتصادی کشور و قائل شدن نقش برتر و ناجی برای دولت در عبور از دشواری‌ها، بالا بودن مصرف و مهم‌تر عدم تعادل در مصرف، توازن نداشتن بازدهی فعالیت‌های اقتصادی و... (کریمی، ۱۳۹۱، ۱۲۱).

هزینه پایین اعمال تحریم‌ها، بویژه تحریم‌های پولی و بانکی، باعث شده تا تحریم پرکاربردترین ابزار دشمنان جمهوری اسلامی برای کند کردن روند حرکتی کشور در سالهای اخیر باشد. لذا، با توجه به تقابل مبنایی نظام سلطه با آرمان‌های جمهوری اسلامی ایران، ضروری است تا برای مقابله با اقدامات خصمانه‌ی دشمن راهکارها و راهبردهایی تدوین شوند که برای مدت زمان طولانی یا امکان اقدام خصمانه را با افزایش هزینه از دشمن سلب نماید یا اینکه با ترمیم ساختارهای اقتصادی کشور متناسب با وضع موجود از ایجاد آسیب‌های احتمالی در صورت بروز هرگونه عمل خصمانه جلوگیری شود (ساسانی، ۱۳۹۱، ۱۰۹).

اقتصاد کشوری که دارای جهان‌بینی خاصی است و این جهان‌بینی با منافع ابرقدرت‌های دنیا در تضاد است، اقتصاد خاصی خواهد بود. چرا که دشمنی‌ها با چنین کشوری همیشه ادامه دارد و در هر دوره‌ای به شکلی بروز می‌کند. از این روی باید همه سازوکارها و اجزاء کشوری مثل ایران به گونه‌ای طراحی شوند که از آن در برابر تهدیدها حفاظت کنند و مسیر رسیدن به اهداف کشور را هموار سازند. کشور ایران که همیشه در معرض دشمنی‌ها قرار داشته و در برابر آنها مقاومت کرده است، باید اقتصادی متناسب با این وضعیت داشته باشد: «اقتصاد مقاومتی» (کریمی، ۱۳۹۱، ۱۲۱).

مفهوم اقتصاد مقاومتی

برای ارائه‌ی یک تعریف از اقتصاد مقاومتی، ابتدا لازم است تعریفی از «مقاومت» در نظر داشته باشیم. مقاومت به معنای پیگیری، پافشاری و مطالبه‌ی یک «حق»، توسط مردمانی است که از نظر قدرت سیاسی در اقلیت قرار دارند. مقاومت در فرهنگ فارسی معین به معنای ایستادگی کردن و پایداری نمودن است.

به بیان دیگر، در شرایطی که حقوق گروه‌هایی از یک جامعه یا کشوری از کشورهای جهان، به دلیل تطابق نداشتن با منافع جریان اجتماعی و سیاسی حاکم، پایمال شود و حاکمان به پشتوانه‌ی قدرت سیاسی، نظامی، رسانه‌ای و اقتصادی خود، درصدد تضییع آن

برآیند؛ به تلاش‌هایی که از سوی «حق طلبان» برای بازبایی حقوق از دست رفته‌ی خود صورت می‌گیرد، اصطلاحاً «مقاومت» یا «پایداری» گفته می‌شود.

با این تعریف، اقتصاد مقاومتی، به نظام اقتصادی ملت، یا گروه اجتماعی مقاومی اشاره دارد که در راستای احقاق حقوق خود، یا پیگیری اهداف سیاسی که از نظر آن‌ها «برحق» است، مبارزه می‌کنند. هر چقدر اقتصاد ملت یا گروه اجتماعی مقاوم، به آن‌ها در راستای تحقق اهداف مقاومت یاری بیشتری رساند، مقاومتی تر است.

اصطلاح اقتصاد مقاومتی^۱ اولین بار پس از محاصره غزه در سال ۲۰۰۵ که ناتوانی در امر صادرات امکان صادرات و در نتیجه کشت بسیاری از محصولات کشاورزی از جمله توت فرنگی را کاهش داده بود استفاده شد و ضوابط و معیارهای حاکم بر مفهوم اقتصاد مقاومتی شناسایی گردید. بنابراین، اقتصاد مقاومتی روشی برای مقابله با تحریم‌ها علیه یک منطقه یا کشور تحریم شده می‌باشد؛ در شرایطی که صادرات و واردات هیچ کدام برای آن کشور مجاز نمی‌باشد (Salah, ۲۰۱۱, ۱).

با توجه به نکات فوق می‌توان اقتصاد مقاومتی را به معنای «تشخیص حوزه‌های اعمال فشار سایر کشورها و تلاش برای کنترل و کم اثر کردن این فشارها و در شرایط آرمانی تبدیل تهدیدها به فرصت‌ها» تعریف کرد. اقتصاد مقاومتی کاهش وابستگی‌ها و تأکید بر روی مزیت‌های تولید داخل و تلاش برای خوداتکایی را در دستور کار قرار می‌دهد (کرباسیان، ۱۳۹۱، ۱۹). و صد البته منظور از اقتصاد مقاومتی واقعی، یک اقتصاد مقاومتی فعال و پویا است نه یک اقتصاد منفعل و بسته، چنانکه مقاومت برای دفع موانع پیشرفت و کوشش در مسیر حرکت و پیشرفت تعریف می‌شود. اقتصاد مقاومتی، اقتصادی است که با آینده پژوهی دقیق و عالمانه تمامی فرصت‌های آتی دشمن را برای ضربه زدن به اقتصاد کشور شناسایی کرده و راهکار مناسب را در سطوح مختلف بکار می‌گیرد (ساسانی، ۱۳۹۱، ۱۱۰).

از مهم‌ترین مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: ممنوعیت ورود کالاهای لوکس و غیرضروری، تشویق سازمان‌های دولتی به مصرف کالاهای تولید داخلی، هموار کردن راه بخش خصوصی برای انجام فعالیت رقابتی و سالم و به‌کارگیری سرمایه و دانش داخلی از طریق حمایت از بخش خصوصی (عربیون و منوچهری آملی، ۱۳۹۱، ۲۴).

مفهوم اقتصاد مقاومتی در مقایسه با مفاهیم استقلال و خودکفایی

مفهوم اقتصاد مقاومتی در واکنش به فشارهای اقتصادی و تحریم‌های اقتصادی کشورمان مطرح شد. اگرچه بین این مفهوم و مفاهیم استقلال اقتصادی و خودکفایی مشترکاتی وجود دارد لیکن با دقت در شرایط اجتماعی و سیاسی دوره وضع این اصطلاح، مفهومی متفاوت از آن فهمیده می‌شود. توضیح اینکه مفاهیم استقلال اقتصادی و خودکفایی تنها ناظر به نیازمندی‌های داخلی اقتصاد و راهبردها و راهکارهای پاسخ به آنها است (معلمی، ۱۳۹۱، ۶۳). کشورهای غربی در زمان کنونی با اعمال فشارهای سیاسی سعی در تضعیف اقتصاد کشور از طریق فشار برای کاهش مبادلات خارجی دارند؛ اما با اقتصاد مقاومتی می‌توان تحریم‌ها را خنثی و آسیب‌های اقتصادی ناشی از تحریم را کاهش داده و اقتصاد ایران را شکوفا و در برابر فشارها مقاومت کرد.

^۱ Resistance Economy

تعریف ریاضت اقتصادی

ریاضت اقتصادی^۲ به طریقی گفته می‌شود که دولت‌ها برای کاهش هزینه‌ها و رفع کسری بودجه، به کاهش و یا حذف ارائه برخی خدمات و مزایای عمومی دست می‌زنند. این طرح که به منظور مقابله با کسری بودجه توسط برخی دولت‌ها انجام می‌شود گاهی اوقات به افزایش میزان مالیات و افزایش دریافت وام‌ها و کمک‌های مالی خارجی می‌انجامد. اگرچه اقتصاد ایران شاید ناچار شود در درازمدت به سیاست‌های ریاضتی روی بیاورد، اما اقتصاد مقاومتی و ریاضت اقتصادی دو مفهوم جداگانه و مستقل است که به هیچ عنوان منجر به بروز یکدیگر نخواهند شد (کیانفر، ۱۳۹۱).

ویژگی‌های اقتصاد مقاومتی

اولین ویژگی یک اقتصاد مقاومتی، «پیشرفت» است. سطح توسعه یافتگی^۳ یک اقتصاد، بر اساس همان شاخص‌هایی که در جهان برای اندازه‌گیری درجه توسعه یافتگی اقتصاد به کار می‌رود، به خوبی می‌تواند معرف میزان توانمندی ابزارهای مختلف سیاسی، اقتصادی، نظامی و رسانه‌ای یک ملت برای پیگیری «حقوق» خود در عرصه مناسبات جهانی باشد.

به بیان دیگر، یک کشور پیشرفته تر، به طور متوسط از نیروی انسانی توانمندتر، قدرت نظامی بیشتر و ابزارهای رسانه‌ای و سیاسی قوی‌تری برخوردار خواهد بود؛ اما، پیشرفته بودن به تنهایی نمی‌تواند نشان دهنده میزان استحکام یک اقتصاد در برابر فشارها باشد. اقتصادهای پیشرفته یا رو به پیشرفت زیادی در دنیا وجود دارند که به دلیل عمق وابستگی به نظام اقتصادی حاکم بر دنیا، به هیچ وجه قادر نیستند در مناسبات جهانی مواضع سیاسی مستقل و بومی از خود ارائه کنند. بنابراین، «استقلال» ویژگی بسیار مهمی است که در کنار توسعه یافتگی، می‌تواند قدرت مقاومت یک اقتصاد و یک ملت را افزایش دهد.

درک درست از مفهوم «استقلال اقتصادی» اهمیت بسیار زیادی دارد. اگر «استقلال» با قطع یا کاهش ارتباط اقتصادی با سایر کشورها اشتباه گرفته شود، می‌تواند اثرات زیانباری را برای اقتصاد یک ملت و در نتیجه، اهداف سیاسی آن در پی داشته باشد. همانطور که ارتباط مؤثر برای یک فرد می‌تواند پیشرفت اقتصادی و رشد همه جانبه را در زندگی شخصی وی به همراه داشته باشد، برای یک جامعه نیز داشتن ارتباط تنگاتنگ با سایر ملت‌ها ضامن پیشرفت همه جانبه است و پیشرفت، به نوبه خود لازمه تحقق اهداف سیاسی و مقاومتی یک کشور محسوب می‌شود.

استقلال اقتصادی به این معناست که به هر میزان شما به ارتباط با سایر کشورها نیاز دارید، سایر کشورها نیز به ارتباط با شما احساس نیاز کنند.

---

^۲ Austerity

^۳ Development

هدف اقتصاد مقاومتی

هدف از اجرای اقتصاد مقاومتی شناسایی حوزه‌های فشار و تلاش جهت کاهش اثر آن است. بنابراین، درک صحیح و شناخت کامل اقتصاد از منظر تهدیدها، فرصت‌ها، نقاط ضعف و قوت، بسیار حائز اهمیت است. بر این اساس، در ادبیات اقتصاد مقاومتی اول از همه باید بدانیم مشکل اصلی اقتصاد ایران چیست، بعد از آن باید روش درست برخورد با مشکل را شناسایی و سپس اقدامات لازم جهت مقابله با مشکل را اعمال کنیم (کریاسیان، ۱۳۹۱، ۱۹). در واقع هدف در اقتصاد مقاومتی آن است که بر فشارها و ضربه‌های اقتصادی از سوی نیروهای متخاصم که سد راه پیشرفت جامعه است، غلبه کرد.

اقتصاد مقاومتی راه حل تحریم اقتصادی

اقتصاد مقاومتی را نمی‌توان صرفاً مقاومت اقتصادی دانست، بلکه ایجاد امنیت و ثبات در اقتصاد و عدم تزلزل در برابر شوک‌های خارجی اقتصادی یا همان استقلال اقتصادی از شاخصه‌های بارز اقتصاد مقاومتی است. دشمن در طول چند دهه‌ی اخیر، تمام ابزارهای مبارزه با تفکر جمهوری اسلامی را امتحان کرده است، اما ابزاری که همیشه در کنار ابزارهای دیگر بوده «مبارزه اقتصادی» است که امروز تبدیل به آخرین و مؤثرترین ابزار دشمن شده است.

ضعف اقتصاد ایران در وابستگی به اقتصاد تک‌محصولی وابسته به نفت، راه‌حل تحریم نفتی را پیش پای غرب قرار می‌دهد. نفت که می‌توانست ابزار فشار ما بر غرب باشد امروز ابزار فشار غرب بر اقتصاد ایران شده است و اینجاست که جای خالی اقتصاد مقاومتی احساس می‌شود. اقتصاد مقاومتی به دنبال پیش‌بینی مشکلات این‌چنینی و ارائه‌ی راه‌حل لازم می‌باشد.

اقتصاد مقاومتی مختص زمان تحریم و جنگ نیست، بلکه یک چشم‌انداز بلندمدت پیش روی اقتصاد ایران است، زیرا اقتصاد ایران در سایه تفکر جمهوری اسلامی همیشه آماج حملات دشمنان خواهد بود. اقتصاد مقاومتی به معنای ریاضت اقتصادی نیست، بلکه مفهوم شکوفایی اقتصاد و رفع مشکلات موجود در زیربخش‌های اقتصادی برای جلوگیری از امتیازدهی به دشمنان و بهبود سطح رفاه عموم مردم است.

اقتصاد مقاومتی لازم است در زیربخش‌های اقتصادی وارد شود، به خصوص در بخش کالاهای استراتژیک وارداتی و صادراتی. حوزه‌ی فعالیت اقتصاد مقاومتی را می‌توان به دو بخش داخلی و خارجی تقسیم‌بندی نمود، زیرا هر قدر که اقتصاد ایران در خارج نیاز به اقتصاد مقاومتی دارد، در داخل نیز در مقابل مفسدان اقتصادی و سیاسی و رانت‌خواران نیاز به اصلاح امور اقتصادی-سیاسی دارد.

اقتصاد مقاومتی، اجباری در مقابل نقطه‌ضعف‌های اقتصادی

دشمن به دلیل ضعف درونی و استراتژیک نمی‌تواند سیستم اقتصادی جمهوری اسلامی را به طور کامل مختل کند، اما بر روی نقاط ضعف و اجزای ناقص این سیستم اصرار و تأکید می‌کند و پیشرفت‌هایی نیز داشته است. از جمله بخش‌هایی که اقتصاد مقاومتی می‌تواند در آن‌ها وارد شود و از ضعف‌های اساسی اقتصاد ایران محسوب می‌شود می‌توان به این موارد اشاره کرد:

وابستگی به درآمدهای حاصل از اقتصاد تک‌محصولی و صادرات نفت خام، شکاف طبقاتی و فقر نسبی، فساد اقتصادی و اداری، عدم شایسته‌سالاری علمی، ضعف نظام بانک‌داری، پولی و سیستم ارزی کشور، عدم توجه به تغییر هرم جمعیتی و سالخوردگی جمعیت، بوروکراسی عریض و طویل دولتی، فضای کسب‌وکار و بیکاری تحصیل‌کرده‌ها، وجود سرمایه‌های سرگردان که ناشی از دستوری بودن نرخ ارز و نرخ بهره است، قاچاق کالا به داخل و خارج، عدم نظارت دقیق بر چرخه‌ی توزیع کالا به صورت عمده‌فروشی و خرده‌فروشی در کشور، ضعف حمل‌ونقل ریلی به عنوان زیربنای توسعه‌ی اقتصادی، عدم توجه به سرمایه‌های اجتماعی و سرمایه‌های نمادین در کشور.

در ساختن شاخص برای اقتصاد مقاومتی باید رفع این مشکلات مبنا و اساس قرار گیرد. این مشکلات اقتصادی که جامعه را با مشکلات فرهنگی و اجتماعی بسیاری مواجه خواهد نمود و همچون گذشته، با شوک درمانی نیز رفع نخواهد شد، ناشی از پیروی ناآگاهانه از اقتصاد سرمایه‌داری است که در درون خود خلأهای استراتژیک احساس می‌کند.

کاهش وابستگی به درآمدهای نفت و گاز به مفهوم کنار گذاشتن نفت و گاز از اقتصاد ملی نیست، بلکه به معنای جلوگیری از خام‌فروشی نفت و جلوگیری از ایجاد رانت برای افرادی است که با درآمدهای حاصل از نفت و گاز ارتباط نزدیک دارند.

هدف اقتصاد مقاومتی توجه به این جنبه‌های اقتصادی است که دشمنان اشراف کامل به آن‌ها دارند و در تیر آخر تحریم، دست به تحریم نفتی و بانکی زده‌اند. «اقتصاد مقاومتی» به معنای چرخش ۱۸۰ درجه از اقتصاد امروزی نیست، اما پیروی کامل از آن را نیز به همراه ندارد.

چند اصل برای سیاست‌های اقتصادی

با توجه به مطالب فوق، رعایت اصول ذیل برای سیاست‌های اقتصادی ضروری می‌باشد.

۱- اقتصاد وسیله‌ای برای اقتدار

اقتصاد را نه هدف، بلکه باید ابزاری برای رسیدن به اقتدار ملی دانست. با این رویکرد تنها آن دسته از فعالیت‌های اقتصادی پذیرفته است که منجر به افزایش اقتدار ملی گردند. به عبارت دیگر، سیاست‌هایی مانند پیوستن به زنجیره ارزش جهانی به گونه‌ای که موجب افزایش وابستگی اقتصادی گردد، در این رویکرد مردود است.

۲- نیازمندی به طراحی مدل‌های بومی

سیاست‌های اقتصادی باید با توجه به وضعیت و توانمندی‌های اقتصادی و جایگاه اقتصاد در عرصه بین‌الملل باشد. برای مثال، حمایت از صنایع نوپا، توسعه تکنولوژی‌های نوین، سیاست‌های تعرفه‌ای برای صنایع قدیمی و جدید و روابط تجاری همگی باید ناظر به وضعیت اقتصاد باشند.

۳- طراحی اقتصادی مبتنی بر توانمندسازی تولید داخل و نفی وابستگی

طراحی ساز و کارها و سیاست‌های اقتصادی باید در راستای توانمندسازی تولید داخلی و نفی وابستگی باشد. هر کشوری که بالاترین درجه استقلال و بالاترین سطح فرهنگ و رونق اقتصادی را می‌خواهد، باید به هر کاری که می‌تواند دست بزند تا از امنیت اقتصادی خود در برابر حمله خارجی دفاع کند. پایه‌های بنای استقلال ملی بدون رشد صنایع ملی بسیار سست خواهد بود (ابوحوزه و نریمانی، ۱۳۹۱، ۸۴).

پنج اصل اقتصاد مقاومتی

۱- مهار سوداگری و فساد، گام اول تحقق اقتصاد پایدار

گام اول در مسیر تحقق اقتصاد پایدار که توان مقابله با تهدیدهای مختلف را دارا باشد، مهار سوداگری و فساد است. منظور از «سوداگری» فعالیت‌های غیر مولدی است که از تلاطمات و نوسان‌های بازار سوء استفاده نموده و بهره‌مندی‌هایی را نصیب برخی افراد می‌گرداند.

در اقتصاد مبتنی بر دلالی و سوداگری، بخش مولد بیشترین آسیب را دیده و ساز کار اقتصاد به سمت بروز حباب‌های قیمتی و نوسان‌های شدید سوق می‌یابد. چنین اقتصادی در مواجهه با فشار خارجی کمترین پایداری و مقاومت را داشته و به سرعت متلاشی می‌شود. فساد نیز مفهوم روشن تری است. طیفی از اعمال خلاف قانون و حتی محرمانه در حوزه اقتصادی از ارتشا و اختلاس گرفته تا قاچاق قابل فرض است (نریمانی، ۱۳۹۱، ۶).

در خصوص مقابله با سوداگری، بستن مسیرهای موازی تولید همچون ساماندهی حوزه پول و سرمایه، ساماندهی حوزه زمین و مسکن و نیز مدیریت رانت‌های اطلاعاتی بایستی محور توجه قرار گیرد. در خصوص مبارزه با مفاسد اقتصادی نیز اولویت اصلی بایستی طراحی ساز و کارها و روال‌های فساد گریز باشد (همان منبع).

۲- مردمی‌سازی اقتصاد، مقاومت اقتصادی در برابر تحریم‌ها را ارتقا می‌دهد

اقتصاد زمانی واجد توان پایداری و مقاومت فوق‌العاده می‌گردد که محوریت آن توده‌های مردمی باشند. در گام اول می‌بایست توانمندسازی آحاد مردم در دستور کار قرار گیرد تا زمینه برای حضور مؤثر همه افراد در فعالیت‌های مولد اقتصادی فراهم شود.

اگر نفرت محدودی سکان فعالیت اقتصادی کشور را بدست گیرند، امکان هر گونه سوء استفاده و تأثیر گذاری بر روندهای جاری کشور وجود دارد. از سوی دیگر اگر دولت متصدی همه امور شده و عموم فعالیت‌های اقتصادی به وسیله دولت انجام شود، ناکارآمد و فساد ناگزیر خواهد بود. لیکن با محوریت نظم‌های جمعی میان فعالیت‌ها، آرمان‌های مردم‌سازی اقتصادی محقق شده و سطح پایداری و مقاومت اقتصادی در برابر تحریم‌ها و فشارها ارتقا می‌یابد (همان).

۳- خلاصی از وابستگی به درآمد نفت، مصداق خوداتکایی

ساز و کارهای حوزه اقتصادی بایستی به گونه‌ای مورد بازبینی قرار گیرند که تمامی مواردی که وابستگی کشور را به دنبال دارد را شناسایی نموده و در خصوص آن تصمیم‌گیری نمایند. در موارد کم اهمیت‌تر می‌توان این حوزه‌ها را متنوع و متکثر نمود تا میزان وابستگی کشور کاهش یابد. در موارد خاصی نیز ممکن است جایگزین‌سازی کامل مدنظر قرار گیرد (همان).

۴- شرکای تجاری ایران باید اولویت‌بندی شوند

در طراحی اولویت‌ها در حوزه اقتصادی بایستی تقویت ترجیحات و اولویت‌های ایدئولوژیک علاوه بر بهره‌مندی‌های اقتصادی مدنظر قرار گیرد. در این خصوص می‌توان دو دسته موضوع را از هم مجزا نمود. دسته اول انتخاب شرکای تجاری هستند و دسته دوم زمینه‌های فعالیت اولویت‌دار در کشور هستند که قرار است مورد حمایت ویژه قرار گرفته و تا آخرین مرزهای موجود در آن زمینه‌ها کشور پیشرفت نماید (همان).

در خصوص اولویت‌های مربوط به شرکای تجاری می‌بایست کشورهای منطقه و نیز کشورهایی با همسویی ایدئولوژیک بر دیگران ترجیح داده شوند. از سویی کشورهایی با همبستگی بیشتر، تمایل کمتری به ورود در توافقات طرفینی بر علیه یکدیگر دارند و از سوی دیگر کشورهای منطقه به سبب مواجهه با تهدیدات و فرصت‌های مشترک، امنیت‌شان به هم گره خورده است.

در خصوص دسته دوم یعنی صنایع و رشته فعالیت‌های اولویت‌دار، ترجیحات بایستی به گونه‌ای تنظیم شوند که مسایل مربوط به بقای کشور که اهمیت حیاتی دارند، در اولویت قرار گیرند (همان).

۵- ترجیح تولید بر واردات و خرید کالای داخلی فرهنگ سازی نشده است

در کنار نظامات اقتصادی و طراحی آنها مبتنی بر شرایط جهاد و مبارزه، نظامات اجتماعی و فرهنگی نیز بایستی کار ویژه‌ای مخصوص به خود را به انجام برسانند. علاوه بر ترویج و تبلیغ مفاهیم عام حوزه فرهنگ مقاومت همچون جهاد و مبارزه در حوزه اقتصادی نیز بایستی مفاهیم فرهنگی مناسبی بسط و توسعه یابد. ترجیح تولید بر واردات و خرید کالای داخلی مساله مهمی است که در بسیاری موارد با موانع فرهنگی روبروست (همان).

چند اصل سیاستی

این اصول که بیشتر متمرکز بر تجارت خارجی کشور هستند را می‌توان به دو دسته «سیاست‌های ناظر به کشور طرف تعامل» و «سیاست‌های ناظر به محصولات مورد تبادل» تقسیم نمود (ابوحمزه و نریمانی، ۱۳۹۱، ۸۴):

کشورهای طرف معامله

۱- توسعه روابط با کشورهای منطقه

برای اینکه اقتصاد یک کشور مقاومتی گردد، و تهدید پذیری آن در عرصه جهانی کاهش یابد، توسعه روابط با کشورهای منطقه مفید است. زیرا کشورهایی که از لحاظ جغرافیایی نزدیک باشند، دارای منافع مشترکی هستند که توسعه روابط تجاری این منافع مشترک را افزایش داده و موجب ثبات وضعیت منطقه‌ای کشور می‌گردد.

۲- توسعه روابط با کشورهای دارای سیاست خارجی و مبانی ایدئولوژیک مشترک

به وضوح توسعه روابط با کشورهایی که از لحاظ مبانی ایدئولوژیک یا سیاست خارجی به ما نزدیک هستند، به نفع ما می‌باشد. زیرا کشورهایی که دارای هیچ یک از این دو ویژگی نباشند، به راحتی در اثر مسائل اعتقادی یا سیاسی، به کشور ضربه خواهند زد.

۳- ایجاد رقابت در طرف مقابل

یکی از اصول دیگر، ایجاد رقابت در طرف مقابل است. بدین معنی که در حد امکان از خرید/فروش کالا از/به یک کشور خودداری کرده و تبادلات تجاری را با کشورهای مختلف انجام دهیم. برای مثال اگر نفت را فقط به کشوری مانند چین صادر کنیم، اولاً قدرت چانه زنی برای چین بالا می‌رود و ثانیاً به راحتی تمام صادرات نفت کشور قابل تهدید خواهد بود. بطور مشابه، اگر تمام بنزین وارداتی خود را از یک کشور انحصاری تأمین نماییم، امکان تهدید کشور از مسیر تحریم بنزین بالا می‌رود.

۴- ایجاد انحصار در طرف خودمان

بر خلاف اصل پیشین، اگر بتوانیم در عرصه بین‌المللی چه در واردات و چه در صادرات انحصار داشته باشیم، وابستگی دیگر کشورها به ما افزایش یافته و لذا تهدید پذیری ما کاهش می‌یابد (ابوحزوه و نریمانی، ۱۳۹۱، ۸۵).

محصولات مورد مبادله

۱- تکمیل زنجیره‌های ارزش

در حوزه محصولات مورد مبادله، یک اصل کلی، تکمیل زنجیره‌های ارزش محصولات داخلی است. این اصل افزایش اشتغال، افزایش توانمندی تولید داخل و رشد اقتصادی را در پی خواهد داشت.

۲- تولید داخلی کالاهای استراتژیک

اصل دیگر در این بخش، تولید کالاهای استراتژیک است. به عبارت دیگر کالاهای ضروری کشور که در صورت تحریم آنها، صدمه بیشتری به کشور وارد می‌شود، باید تولید داخلی شود (همان منبع).

نقاط اصلی ضعف اقتصاد کشور

برای این که بتوانیم در مقابل تهدیدهای دشمن، آسیب‌پذیری کشور را کاهش دهیم، باید دقیقاً نقاط ضعف این عرصه را شناسایی کنیم. در یک نگاه اجمالی مهم‌ترین نقاط ضعف اقتصاد کشور را می‌توان این گونه برشمرد:

۱- وابستگی کشور به کالاهای حیاتی و استراتژیک خارجی

اگرچه در سال‌های پس از انقلاب، کشور در بسیاری از نیازهای حیاتی به خودکفایی رسیده است، اما هنوز هم در بخشی از مهم‌ترین نیازهایش به خارج وابسته است (فیروز آبادی، ۱۳۹۱).

۲- وابستگی به دانش و فناوری کشورهای غربی

علی‌رغم پیشرفت‌های علمی فراوان کشور، هنوز پایه‌ی علمی و تحقیقاتی در بسیاری از تولیدات شکل نگرفته و علاوه بر این در محصولات با فناوری بالا و دانش‌بنیان توان کافی در کشور وجود ندارد. مثلاً صنعت نفت، صنعتی با فناوری بالا است که هنوز در کشور پایه‌های علمی و فناوری آن به طور کامل شکل نگرفته است، در حالی که بیش از صد سال است که نفت ملی شده است (همان منبع).

۳- اتکا و وابسته‌شدن به ساختارهای متمرکز بین‌المللی و جهانی

امروزه دیگر بر کسی پوشیده نیست که ساختارهای جهانی از ابتدا برای تسهیل سلطه‌ی کشورهای قلیل قدرتمند بر مناسبات جهانی و دیگر کشورها طراحی شده‌اند. لذا، وابسته کردن کشور به نظام‌های جهانی این فرصت را به کشورهای غربی می‌دهد تا از ظرفیت این نهادها برای فشار بر کشور استفاده نمایند که ملت ایران نمونه‌هایی از برخوردهای تبعیض‌آمیز این نهادها را در مسائل سیاسی از جمله انرژی هسته‌ای، حقوق بشر، مبارزه با تروریسم و ... تجربه کرده است (همان).

۴- وابسته‌شدن درآمد کشور به صادرات نفت

مهم‌ترین منبع درآمدی کشور در سال‌های گذشته از طریق صادرات نفت تحقق یافته است؛ تحریم‌های بین‌المللی اعم از بیمه نشدن نفتکش‌ها و کاهش خرید نفت ایران توسط سایر کشورها، باعث کاهش صادرات نفت و متعاقباً کاهش درآمد ملی گردیده است (کرباسیان، ۱۳۹۱، ۲۰). درآمد حاصل از نفت همچنان بخش مهمی از درآمد کشور را تشکیل می‌دهد. این درآمد اولاً تک محصولی و ناشی از فروش دارایی‌های سرمایه‌ای کشور است و ثانیاً متأثر از رفتار کشورهای متخاصم است که تحریم خرید نفت ایران از سوی اتحادیه اروپا نمونه‌ای از آن به شمار می‌رود. به‌ویژه وقتی این تصمیم با تحریم‌های مالی همراه می‌شود، دریافت درآمد فروش آن مقدار از نفت به دیگر کشورها هم عملاً مشکل می‌شود. لذا وابستگی بودجه‌ی کشور به این مقدار از درآمد نفتی یک نقطه‌ی ضعف مهم است (فیروز آبادی، ۱۳۹۱).

۵- مشکلات دریافت ارز حاصل از فروش نفت و صادرات محصولات

موانع به وجود آمده در فرآیند دریافت درآمدهای ارزی و تحریم بانک‌های امریکایی، اروپایی و حتی آسیایی باعث ایجاد اختلال در جابه‌جایی وجوه ارزی شده است. همچنین عدم امکان گشایش اعتبارات اسنادی از دیگر عواملی است که صادرات و واردات مواد اولیه، ماشین‌آلات و حتی قطعات یدکی را نیز با مشکل مواجه کرده است (کرباسیان، ۱۳۹۱، ۲۰).

۶- فقدان مهندسی در تعاملات اقتصادی

به طور طبیعی منظور از اقتصاد مقاومتی، اقتصادی نیست که با دیگر کشورهای دنیا تعامل نداشته باشد. چنین اقتصادی نه ممکن است و نه مطلوب. نکته‌ی کلیدی در اقتصاد مقاومتی عبارت از «مهندسی تعاملات تجارتي» است. در صورت مهندسی درست تعاملات اقتصادی، می‌توان از دیپلماسی اقتصادی و فناوری در جهت پیشبرد اهداف انقلاب استفاده کرد. مثلاً در صورتی که کشور در عرصه‌هایی تصمیم به عدم تولید کالا در داخل و تأمین آن از خارج بگیرد، ضرورتی ندارد که این واردات از کشورهای انجام شود که با ما دشمنی بیشتری دارند (فیروز آبادی، ۱۳۹۱).

۷- آسیب‌های درونی سیستم‌های اقتصادی

تجربه نشان داده است که در صورت وحدت و همراهی مردم و مسئولان، تهدیدهای بیرونی معمولاً در عزم کشور خللی وارد نمی‌کند. از این رو است که باید سیستم‌های اقتصادی کشور را از جهت وجود امکان کارشکنی، فرصت‌طلبی، سوء استفاده و ... اصلاح نمود. فقدان شفافیت در فعالیت‌های اقتصادی، امکان سوء استفاده عده‌ای را فراهم می‌آورد. همچنین امکان سوداگری در بازارهای غیر تولیدی مانند پول و ارز، طلا و ... مدتی کشور را مشغول می‌کند و هزینه‌های فعالیت‌های تولیدی را می‌افزاید. سیستم بانکی ناکارآمد نیز باعث می‌شود که منابع مالی آن‌گونه که باید، به دست تولیدکنندگان نرسد (همان).

۸- ضعیف شدن سیستم بانکی

جهت اعطای تسهیلات ارزی و ریالی به علت وجود مطالبات معوق چند هزار میلیارد تومانی، در واقع تضعیف توانمندی سیستم بانکی و در نتیجه عدم توانایی لازم بانک‌ها در خصوص ارائه تسهیلات جدید، آثار منفی بر بخش تولید داخلی داشته و موجب کاهش انگیزه سرمایه‌گذاران بوده است (کرباسیان، ۱۳۹۱، ۲۰).

۹- انتقال نقدینگی از بازار سرمایه و بخش تولید به سایر بازارهای موازی

این موضوع تابعی از عدم اطلاع رسانی صحیح در جهت ایجاد همدلی بیشتر در بین آحاد ملت در خصوص حضور در صحنه اقتصاد مقاومتی است. باید به یاد داشت که اصلی‌ترین عامل موفقیت اقتصاد مقاومتی در طول جنگ تحمیلی، اطمینان قاطبه مردم ایتارگر ایران به سیاست‌ها و دیدگاه‌های دولتمردان بود به گونه‌ای که با صبر و بردباری و با وجود کمبودها و مشکلات بسیار، به حمایت از دست‌اندرکاران پرداختند (همان منبع).

۱۰- رکود تولید داخلی

کاهش تولید و عرضه محصولات در داخل به علت وابستگی چرخه تولید به اقتصاد بین‌المللی، باعث بروز مشکلاتی از قبیل افزایش تورم و افزایش بیکاری شده است (همان).

برای اقتصاد مقاومتی چه باید کرد؟

اگر قرار باشد آسیب‌های فوق‌الذکر را برطرف کنیم، باید اقتصاد کشور از جهت ساختار تولید، منابع اولیه، نوع محصولات تولیدی، جایگاه دولت و... ویژگی‌هایی داشته باشد. برخی از مهم‌ترین این ویژگی‌ها به شرح زیر است:

- ۱- دانش بنیان: در عصر جدید، اصلی‌ترین عامل تعیین‌کننده در خلق ارزش اقتصادی، دانش است. دانش سرمایه‌ای پایان‌ناپذیر و متکی به انسان، یعنی اصلی‌ترین و پایدارترین دارایی هر کشور است. علاوه بر این، دانش دارایی است که با مصرف بیشتر، رویش بیشتری را در پی دارد. لذا، اگر اقتصاد کشوری بر پایه دانش شکل گیرد (اقتصاد دانش‌بنیان) اولاً امکان رویش مستمر را دارد، ثانیاً پایدار و مستقل خواهد بود (فیروز آبادی، ۱۳۹۱).
  - ۲- مردمی: مردم اصلی‌ترین سرمایه‌ی نظام اسلامی بوده و هستند. نظام در طول سال‌های گذشته در عرصه‌های سیاسی توانسته است با استفاده از این ظرفیت، بسیاری از مسائل و مشکلات را حل کند. اما در عرصه‌ی اقتصاد هنوز آن‌گونه که باید، از ظرفیت مردم برای تولید و رشد کشور استفاده نشده است. بنا بر اندیشه رهبر معظم انقلاب یکی از مهم‌ترین علل وجود مشکلات اقتصادی کشور، عدم شناخت ظرفیت مردمی و عدم استفاده از آن است.
  - ۳- اقتصادی درونزا و متمرکز بر زنجیره‌های تولید: کشور ما از حیث منابع اولیه تولیدی، غنی و سرشار از معادن و سرمایه‌های طبیعی است. از حیث بازار مصرف هم وجود جمعیت بیش از هفتاد میلیونی یک بازار بزرگ برای شکل‌گیری تولید بصره و اقتصادی است. لذا، رونق‌دادن اقتصادی که چه از نظر منابع اولیه و چه از نظر بازار مصرف به خارج وابسته نباشد، امری شدنی و مطلوب است. علاوه بر این، ظرفیت‌های مذکور (منابع غنی و جمعیت) این فرصت را به همراه دارد که زنجیره تولید تا آخرین حلقه‌های آن در کشور شکل بگیرد و حداکثر ارزش افزوده را نصیب تولیدکننده و کارگر ایرانی کند. ترکیب این دو نکته باعث می‌شود که بر نوعی از موضوعات تولیدی تمرکز کنیم که به «صنایع پیشران» معروف شده‌اند. با رونق این صنایع است که ده‌ها صنعت دیگر نیز رونق می‌یابد؛ صنایعی مانند ساخت‌وساز مسکن، نفت و گاز و خودرو مثال‌هایی از این گونه صنایع است.
  - ۴- صادرات: اقتصاد مقاومتی باید صادرات‌گرا باشد. صادرات، ظرفیت کسب درآمد خارجی و افزایش سرمایه‌های ملی را به همراه دارد. ضمن این‌که اقتصاد صادرات‌گرا اقتصادی است که امکان رقابت در دنیا را برای خود فراهم می‌کند و خود را در سطح اقتصادهای برتر و قدرتمند نشان می‌دهد. صادرات کالا کشور را از فروش خام سرمایه‌ها و دارایی‌های خود مانند نفت نیز بی‌نیاز می‌کند (همان منبع).
  - ۵- ساختارسازی منطقه‌ای در مقابل نظام‌های جهانی: از اساسی‌ترین کارهای لازم در اقتصاد مقاومتی ایجاد ساختارها و سازوکارهایی است که کشور را متأثر از زورگویی به‌واسطه‌ی سیستم‌های جهانی نکند. مثلاً پیمان‌های دوجانبه با کشورهای همراه و همسو می‌تواند جایگزین پیوستن به پیمان‌های جهانی شود. استفاده از پول‌های کشورهای دو طرف برای تعاملات تجاری جای خود را به محوریت دلار در اقتصاد دنیا بدهد. شکل‌دهی مؤسسات مالی معتبر، بیمه‌های بزرگ، شرکت‌های معظم حمل و نقل و ... ظرفیت‌هایی موازی با ساختارهای در اختیار غرب را در اختیار ما نیز قرار می‌دهد.
- لذا با اتخاذ تدابیر دقیق مسئولان، کشور ما می‌تواند از فرصت تحریم برای ایجاد یک اقتصاد متفاوت و متناسب با اقتضائات جمهوری اسلامی بهره بگیرد و در این عرصه کاملاً از آسیب‌پذیری در مقابل دشمن مصون بماند (همان).

راهکارهای اجرای سیاست‌های مقاومتی

با توجه به اینکه هدف از ارائه الگوی اقتصاد مقاومتی مقابله با اقدامات خصمانه دشمنان کشور است، راهکارهایی که ذیل این الگو تعریف می‌شوند را می‌توان در دو دسته «کاهش تهدید» و «کاهش آسیب» تقسیم‌بندی نمود.

کاهش تهدید

هدف از اجرای راهکارهایی تحت عنوان «کاهش تهدید»، ایجاد شرایطی است که هزینه اقدامات خصمانه علیه جمهوری اسلامی ایران را به میزان قابل ملاحظه‌ای افزایش دهد. با توجه به اینکه اتخاذ هر تصمیمی بر مبنای تحلیل هزینه-فایده صورت می‌گیرد، حذف یا کاهش فاصله سود حاصل از اقدامات با هزینه اجرای آن موجب کاهش احتمال اتخاذ این قبیل تصمیم‌ها خواهد شد (ساسانی، ۱۳۹۱، ۱۱۰). برخی از این راهکارها عبارتند از:

- ایجاد همگرایی منطقه‌ای: استفاده از تدابیر هوشمندانه در سیاست خارجی کشور در کنار بکارگیری ظرفیت‌های قابل توجه اقتصادی و جغرافیایی کشور موجب خواهد شد تا کشورهای منطقه از ثبات و امنیت در ایران بهره‌مند شوند. در این حالت هرگونه اقدامی که تأثیر منفی بر این شرایط داشته باشد با مخالفت این کشورها مواجه خواهد شد (همان منبع).
- ایجاد وابستگی میان منافع اقتصادی کشورها و امنیت ایران: اجرای برنامه‌هایی که باعث شود تا منافع اقتصادی کشورهای مختلفی در جهان به امنیت و ثبات ایران وابسته باشد سبب خواهد شد تا اقداماتی که موجب از بین رفتن این شرایط شود مورد مخالفت این کشورها باشد (همان).

کاهش آسیب

اجرای راهکارهای مفید و مؤثر به منظور کاهش تهدید هیچ زمانی باعث صفر شدن احتمال انجام اقدامات خصمانه دشمن نخواهد شد. لذا ضروری است تا ساختار اقتصادی کشور نیز به شکلی طراحی شود که در صورت اجرایی شدن تهدیدها بتوان با کمترین هزینه از آنها عبور کرد. برخی از راهکارهایی که دستیابی به این هدف را تسهیل می‌کند عبارتند از:

- حذف ارز واسط: استفاده از ارزهای واسط مانند دلار و یورو علاوه بر ایجاد امکان رصد مبادلات تجاری کشورهای استفاده کننده از ارز برای کشورهای صاحب ارز، امکان مسدود کردن این مبادلات را در اختیار کشورهای دارنده ارز قرار می‌دهد. به همین جهت ضروری است تا ارز واسط از مبادلات تجاری کشور حذف شود (همان).
- هرچند استفاده از تکنیک‌های بانکی برای خنثی سازی تحریم‌ها می‌تواند در کوتاه مدت مؤثر باشد اما اتخاذ راهبرد بلند مدت به منظور ایجاد ساختارهای جدید در نظام مبادلات خارجی، منطبق بر شرایط موجود و مبتنی بر کاهش استفاده از ارزهای تهدید کننده خارجی، اجتناب ناپذیر است. در این راستا و در اولین گام، تسویه ریال با واحد پول کشورهای طرف تجاری، می‌تواند طی یک فرآیند تدریجی و با شروع از مرحله آزمایشی و پایلوت تا مراحل اجرای کامل، مسیر تجارت خارجی کشور را تا اندازه‌ای بهبود بخشیده و انجام معاملات را تسهیل کند (کریمی، ۱۳۹۱، ۸۹).

- متنوع ساختن منابع درآمدی کشور
- ایجاد اشتغال پایدار
- تسهیل در تأمین کالاهای استراتژیک کشور
- توسعه در مناطق کمتر توسعه یافته (ساسانی، ۱۳۹۱، ۱۱۱).

با توجه به شرایط خاص کشور و لزوم مقابله با تحریم‌های بین‌المللی و در شرایط آرمانی تبدیل تهدید به فرصت از طریق شناسایی نقاط ضعف و قوت کشور، موارد ذیل در خصوص دستیابی به اهداف اقتصاد مقاومتی مورد توجه است:

- ۱- ارتقای فرهنگ و دانش جامعه و مصرف‌کنندگان: اطلاع‌رسانی صحیح و به موقع با بها دادن به مردم به عنوان کارآفرینان و تلاشگران اقتصادی و طلب کمک از آنها برای کمک به کشور در جهت تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی نقش شایانی در تحقق اهداف مذکور خواهد داشت.
- ۲- تلاش جدی مسئولان سیاست خارجی در خصوص استفاده از کلیه ابزارها و مشورت با نخبگان سیاسی سی سال گذشته جهت برون رفت از مشکلات پیش رو و دست کم کاهش فشار تحریم‌ها.
- ۳- حمایت از تولید داخلی و افزایش بهره‌وری به جهت کاهش بهای تمام شده بخش تولید.
- ۴- اتخاذ تصمیمات تازه در خصوص طرح هدفمندسازی یارانه‌ها، متناسب با شرایط اقتصاد مقاومتی. در این بخش می‌توان به افزایش سهم یارانه‌های بخش تولید جهت بکارگیری ظرفیت کامل تولید اشاره کرد.
- ۵- حمایت مضاعف سیستم بانکی کشور از بخش تولید.
- ۶- استفاده واقعی و پررنگ از بخش خصوصی در عرصه‌های مختلف اقتصادی به جهت تنظیم روابط میان مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان.
- ۷- تلاش جهت هدایت نقدینگی به بازارهای نظام یافته پولی و مالی و استفاده مناسب از نقدینگی موجود.
- ۸- تدوین سیاست‌های پولی و مالی مناسب و با ثبات در جهت تأمین اهداف طرح مقاومت اقتصادی.
- ۹- افزایش توان علمی کشور در جهت خودکفایی در زمینه دانش و تکنولوژی. در این راستا سرمایه‌گذاری بر روی مراکز دانش‌محور، پژوهشگاه‌ها و طرح‌های پژوهشی مورد توجه است.
- ۱۰- تسهیل فرآیندهای تأمین مالی از طریق بازار سرمایه، با توجه به نقش مهم و غیرقابل انکار بازار سرمایه در تأمین مالی شرکت‌ها.
- ۱۱- اتخاذ تدابیر متنوع برای جلب مشارکت همه اقشار مردم، فارغ از سلیق و تمایلات سیاسی و در چارچوب وفاداری به اصول قانون اساسی، و اجتناب از تنگ نظری و اجرای خط‌مشی اصولی جذب حداکثری و دفع حداقلی در این کارزار مبتنی بر دفاع ملی (کرباسیان، ۱۳۹۱، ۲۰).

مردمی شدن مقدمه مقاومتی شدن

دو دلیل اساسی یعنی «آمادگی کشور برای جهش» و «فشار اقتصادی دشمنان»، ثابت می‌کند که ایران، بیش از هر دوره دیگر به مردمی شدن اقتصاد احتیاج دارد. چرا که اگر مردم وارد نشوند اقتصاد مقاومتی شکل نمی‌گیرد و نمی‌توان از پتانسیل‌های بالقوه کشور به میزان مطلوب بهره‌برداری کرد. هرچند در این زمینه گام‌هایی برداشته شده است اما تا رسیدن به نقطه مطلوب راه بسیاری باقی مانده است؛ چرا که ذات و ماهیت اقتصادی که می‌خواهد فعالیت اقتصادی خود را به مردم واگذار کند، با ذات اقتصاد متمرکز دولتی تفاوت‌های بنیادی دارد. برای توفیق در این مسیر و شکل‌گیری اقتصاد مقاومتی مبتنی بر مردمی شدن اقتصاد به نظر می‌رسد که لازم است شش فعالیت را به طور موازی پیگیری کنیم:

۱- توانمندسازی بخش خصوصی: برای توانمندسازی بخش خصوصی باید برنامه‌ریزی عملیاتی داشته باشیم و توانمندسازی بخش خصوصی را به عنوان یکی از الزامات شکل‌گیری اقتصاد مقاومتی وظیفه مشترک دولت و ملت بدانیم.

۲- آزادسازی قیمت‌ها: آزادسازی قیمت‌ها حرکت به سمت ارتقای کیفی تولیدات داخلی است. آزادسازی قیمت‌ها و قیمت‌های واقعی عملاً تولیدکنندگان را ناچار می‌کند تا شیوه‌های سریع کاهش هزینه‌های خود را اعمال کنند؛ سیاست‌های افزایش بهره‌وری را به طور جدی لحاظ کنند؛ از پتانسیل‌های بازار رقابتی بهره‌برداری کنند و مشتری مداری را اصل حائز اولویت خود بدانند و همچنین از افزایش بهره‌وری نیروی کار خود غفلت نکنند.

۳- خروج دولت از تصدیگری امور: اقتصاد مقاومتی رویکردی است که در آن بیشترین امکان برای مانور دادن بخش خصوصی فراهم بیاید. دولتمردان باید به مردم و نخبگان در کشور هرچه بیشتر اعتماد کنند و امور اجرایی را در اختیار ایشان قرار دهند.

۴- تقویت تولید ملی و حمایت از کارآفرینی بومی: یکی از مهم‌ترین ابعاد الگوی اقتصاد مقاومتی، حمایت از تولید ملی، با هدف افزایش توان رقابتی و صادرات محصول است. این موضوع بر پایه این باور بنیان می‌شود که مردمی شدن اقتصاد می‌تواند زمینه‌ساز سرمایه‌گذاری مولد در کشور باشد و ضمن افزایش قدرت دفاعی و پدافندی نظام، باعث تسریع رشد و پیشرفت کشور و ایجاد اشتغال پایدار می‌شود.

۵- استفاده از پتانسیل نخبگان و ایجاد ارتباط میان دانشگاه و صنعت: امور اقتصادی کشور باید متکی به رونق تولید داخلی و بومی‌سازی فناوری باشد تا شرایط برای ایجاد اقتصاد مقاومتی بدون وابستگی به نفت فراهم شود و در این میان تولید علم و تقویت شرکت‌های دانش‌بنیان و همچنین ارتباط صنعت و دانشگاه‌ها می‌تواند در تحقق اقتصاد مقاومتی سازنده باشد. وقتی فناوری‌های نوین مشمول تحریم قرار می‌گیرند و کشورهای دشمن اجازه نمی‌دهند این فناوری‌ها به ایران برسند، اگر از نخبگان حمایت شود می‌توان فناوری‌ها را تبدیل به فعالیت تجاری کرد. باید سیاست‌های تشویقی مناسب برای رفع دغدغه‌های نخبگان تدارک دیده شود و به عنوان یک رویکرد ملی و فراگیر تکیه بر یافته‌های علمی و میدان دادن به نخبگان در عرصه تولید و اقتصاد را باید یکی از شاخص‌های اقتصاد مقاومتی بدانیم.

۶- رهایی از وابستگی به درآمدهای نفتی: پایه و اساس تحریم‌های جدید بر محور فروش نفت شکل گرفته است و این به آن معنا است که تمام این شرایط معطوف به فروش نفت خام توسط ایران بوده که حاکی از نیاز مبرم اقتصاد کشور به دلارهای نفتی

است و غرب تهدیدهای خود را با همین پیش فرض بر تحریم نفتی ایران متمرکز کرده است. دست یابی به افق های اقتصاد مقاومتی در کنار تولید ملی و توجه به کار و سرمایه ایرانی جان می گیرد و صنعت در پیروز شدن اقتصاد بدون نفت حرف اول را می زند (برخوردار، ۱۳۹۱، ۳۹).

ترازیت راهکاری برای مقابله با تحریم

موقعیت جغرافیایی و شرایط ژئوپلیتیکی ایران اهمیت فوق العاده منطقه ای و جهانی دارد بطوریکه اگر از این ظرفیت بزرگ حداکثر بهره برداری انجام می شد امکان تحریم کردن ایران وجود نداشت. ایران با ۱۸ کشور از طریق خشکی و دریا همسایه است و وضعیت آن در سرنوشت همه این کشورها تأثیر مستقیم و غیرمستقیم دارد. موقعیت سرزمینی ایران و تنوع اقلیمی همسایگانش به گونه ای است که ایران می تواند جغرافیای اقتصادی بزرگی را شکل دهد (عبدی و میرزایی، ۱۳۹۱، ۱۳۰).

برخورداری از امنیت و مزیت جغرافیایی یکی از مهمترین عواملی است که می تواند بخوبی زمینه ساز توسعه این صنعت در یک کشور باشد. بر همین اساس ایران همواره بعنوان یک مسیر ترانزیتی کوتاه و مناسب مورد توجه صاحبان کالا بوده است بگونه ای که آثار چرخهای این صنعت هنوز هم بر جاده ابریشم باقی است. هرچند با اختراع ماشین بخار، ارتباط میان این کشور، جاده پیشرفت و ترقی قطع گردید و از اهمیت ترانزیتی آن کاسته شد اما در عصر حاضر با فروپاشی نظام سوسیالیستی در شوروی و نیاز کشورهای آسیای میانه به دسترسی به آبهای آزاد از یکسو و رشد فرآیند اقتصادی کشورهای شرق و جنوب آسیا و علاقمندی آنان به تجارت با غرب به انضمام ناامنی مسیرهای رقیب در روسیه و داغستان، افغانستان و پاکستان از سوی دیگر باعث شد تا بار دیگر این منطقه مورد توجه دنیای تجارت قرار گیرد.

همسایگی جمهوری اسلامی ایران با آسیای میانه و دارا بودن مشترکات دینی، فرهنگی و تاریخی، نیاز این منطقه به استفاده از قلمرو ایران برای توسعه تجارت و ترانزیت همه و همه موقعیت ممتازی را برای کشور ما فراهم آورده است که بسط روابط اقتصادی و سیاسی با این منطقه را تسهیل می کند. با استفاده از چنین موقعیتی کشور ما می تواند در آینده به شریک بزرگ تجاری، ترانزیتی آسیای میانه تبدیل شود اهمیت ژئواکونومی ایران برای منطقه آسیای مرکزی به حدی است که کارشناسان جهانی و استراتژی های توسعه، نقش رهبری و پیشتازی ایران را برای آسیای میانه محرز می دانند.

عبور بار از ایران باعث خواهد شد تا منافع اقتصادی صاحبان کالا که با هدف منفعت بیشتر بار خود را از ایران عبور می دهند به ثبات و امنیت ایران وابسته شود در نتیجه اقداماتی که موجب ایجاد اختلال در انتقال بار از این مسیر شود با مخالفت های قابل توجهی روبرو خواهد شد. این موضوع سبب می شود تا کشورهایی که قصد اعمال محدودیت هایی را برای ایران دارند مجبور به پرداخت هزینه های بیشتری برای اقدامات خود باشند. این افزایش هزینه می تواند موجب توقف اعمال محدودیت ها گردد (ساسانی، ۱۳۹۱، ۱۱۲).

تبدیل شدن ایران به مسیر ارتباطی برای انتقال کالا بین قطب های مختلف تولید و مصرف علاوه بر مزایای فوق باعث خواهد شد تا بتوان در کنار بارهای عبوری به مقاصد غیر از ایران، کالاهای استراتژیک مورد نیاز کشور که در شرایط تحریم برای تأمین آنها با

مشکل مواجه خواهیم بود را تأمین نمایم (همان، ۱۱۴). علاوه بر این ترانزیت کالا با افزایش درآمدهای دولت و ایجاد شغل باعث کاهش آسیب‌پذیری ساختارهای اقتصادی کشور خواهد شد (همان، ۱۱۳).

باید متوجه بود که بعضی از مزیت‌های جغرافیایی ایران انحصاری و یا دائمی نبوده و دارای رقبای بالقوه‌ای هستند، لذا فعال شدن به موقع آنها تنها راه مزیت آفرینی این فرصت‌ها می‌باشد (عبدی و میرزایی، ۱۳۹۱، ۱۳۰).

نتیجه‌گیری

در این مقاله اقتصاد مقاومتی به معنای «تشخیص حوزه‌های اعمال فشار سایر کشورها و تلاش برای کنترل و کم اثر کردن این فشارها و در شرایط آرمانی تبدیل تهدیدها به فرصت‌ها» تعریف شد. برای شناخت بسترها و زمینه‌های تحقق اقتصاد مقاومتی، ابتدا باید به آسیب‌شناسی اقتصاد کشور و موانع و نیازمندی‌های تحقق اقتصاد مقاومتی پرداخت.

فعالیت در عرصه اقتصاد مقاومتی نیاز به رصد و دیده‌بانی فضای اقتصادی داخلی و بین‌المللی و نیز گردآوری آمارهای دقیق و روزآمد دارد. نیاز است که مرکزیت و محوریتی برای فعالیت در عرصه اقتصاد مقاومتی داشته باشیم و فعالان این عرصه باید بتوانند اطلاعات و دستاوردهای خود را در جایی به اشتراک بگذارند. در این راستا ضرورت طراحی یک الگوی مشخص از شیوه زندگی متناسب با اقتصاد مقاومتی برای عموم مردم ضروری می‌باشد.

نظام آموزشی ما نیز باید متناسب با اقتصاد مقاومتی عمل کند و نظام رسانه‌ای و تبلیغاتی هماهنگ و منسجمی احتیاج داریم که بتواند این آموزه‌ها را از طریق رسانه‌های رسمی و غیر رسمی مختلف به خوبی و در بسته‌بندی مناسب به مردم عرضه کند. اقتصاد مقاومتی ماهیتاً اقتصادی مردمی است؛ لذا، ایفای نقش پررنگ مردم در اقتصاد مقاومتی ضروری می‌باشد.

اقتصاد مقاومتی در شبکه‌ای پویا از اقتصاد جهانی معنادار می‌شود و کشف و بکارگیری و ساخت ظرفیت این شبکه بر عهده دستگاه دیپلماسی کشور است. باید امکان واکنش سریع نظام اقتصادی ما در برابر حملات اقتصادی وجود داشته باشد.

منابع

۱. ابو حمزه، داریوش و نریمانی، میثم (۱۳۹۱)، الزامات سیاستگذاری مقاومتی در حوزه سیاست صنعتی-تجاری با تأکید بر حوزه تجارت، اولین همایش ملی اقتصاد مقاومتی، دانشگاه علم و صنعت، تهران.
۲. برخوردار، محمد حسین (۱۳۹۱)، مردمی شدن مقدمه مقاومتی شدن، نشریه آینده نگر، سال چهاردهم، مرداد و شهریور ۱۳۹۱.
۳. ساسانی، مهدی (۱۳۹۱)، جایگاه ترانزیت در اقتصاد مقاومتی، اولین همایش ملی اقتصاد مقاومتی، دانشگاه علم و صنعت، تهران.
۴. عبدی، مسعود و میرزایی، صابر (۱۳۹۱)، جغرافیای اقتصادی ایران، فرصت منطقه‌ای برای توسعه ملی، اولین همایش ملی اقتصاد مقاومتی، دانشگاه علم و صنعت، تهران.
۵. عربیون، ابوالقاسم و منوچهری آملی، محمود (۱۳۹۱)، اقتصاد مقاومتی و کشاورزی، آینده نگر، سال چهاردهم، مرداد و شهریور ۱۳۹۱.
۶. فیروز آبادی، مرتضی (۱۳۹۱)، ۶ آسیب اقتصاد ما، دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله العظمی خامنه‌ای، بازیابی شده در (۱۳۹۱/۲/۱) از: <http://farsi.khamenei.ir/print-content?id=۲۱۴۵۹>
۷. کرباسیان، مهدی (۱۳۹۱)، مدیریت عبور از تنگه، آینده نگر، سال چهاردهم، مرداد و شهریور ۱۳۹۱.
۸. کریمی، محمد صادق (۱۳۹۱)، بورس نفت؛ لازمه اقتصاد مقاومتی، اولین همایش ملی اقتصاد مقاومتی، دانشگاه علم و صنعت، تهران.
۹. کریمی، محسن (۱۳۹۱)، ضرورت حذف ارز واسط از مبادلات تجاری ج.ا.ایران و دفاع از جایگاه پول ملی در نظامات پولی آینده جهان، اولین همایش ملی اقتصاد مقاومتی، دانشگاه علم و صنعت، تهران.
۱۰. کیانفر، شهرزاد (۱۳۹۱)، اقتصاد مقاومتی چیست و تفاوت آن با ریاضت اقتصادی کدام است؟، بازیابی شده در ۱۳۹۱/۲/۱ از: <http://banki.ir>
۱۱. معلمی، سید مهدی (۱۳۹۱)، مفهوم و اصول اقتصاد مقاومتی در آموزه‌های اقتصاد اسلامی، مجموعه مقالات اولین همایش اقتصاد مقاومتی، دانشگاه علم و صنعت، تهران
۱۲. میرمعینی، حمید (۱۳۹۱)، در جدال با ریسک‌های هیجانی، نشریه آینده نگر، سال چهاردهم، مرداد و شهریور ۱۳۹۱.
۱۳. نریمانی، میثم (۱۳۹۱)، پنج اصل اقتصاد مقاومتی، روزنامه کیهان، شماره ۲۰۲۷۱، صفحه ۶ (اقتصادی)، ۱۳۹۱/۵/۱۱.
۱۴. Salah R. Agha, (۲۰۱۱), "A Multi Criteria Crop Planning Model Based on the Resistive Economy Characterizing the Situation in Gaza Strip", ۸th International Conference on Islamic Economics and Finance.